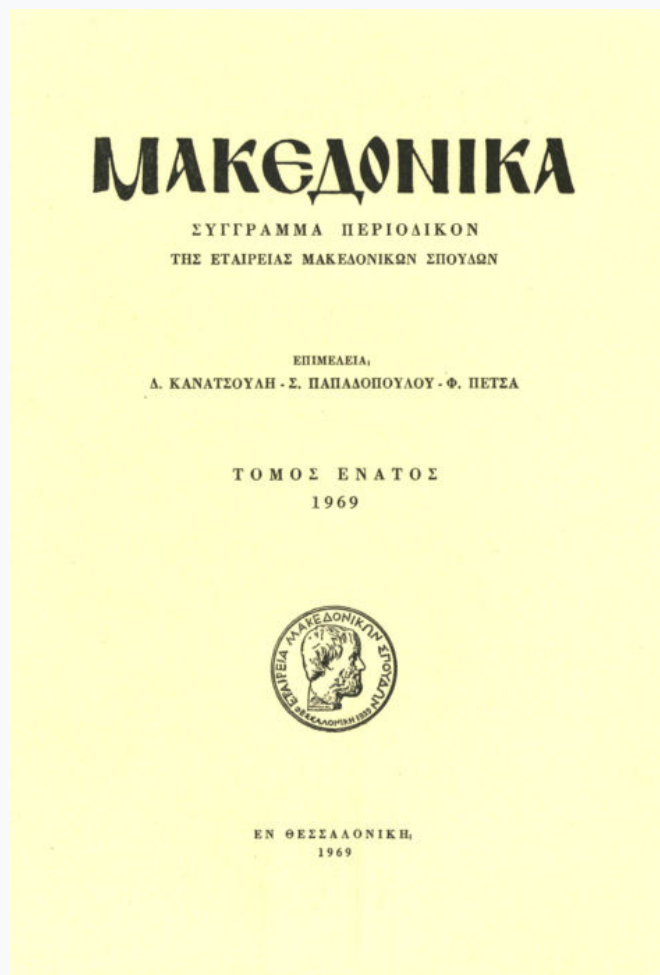

Μακεδονικά

Τόμ. 9 (1969)

Το χωριό «Χώστιανες» του θέματος Μογλενών

Μαρία Γ. Παπαγεωργίου

doi: [10.12681/makedonika.1040](https://doi.org/10.12681/makedonika.1040)

Copyright © 2015, Μαρία Γ. Παπαγεωργίου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαγεωργίου Μ. Γ. (1969). Το χωριό «Χώστιανες» του θέματος Μογλενών. *Μακεδονικά*, 9, 48-63.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.1040>

ΤΟ ΧΩΡΙΟ «ΧΩΣΤΙΑΝΕΣ» ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΜΟΓΛΕΝΩΝ¹

Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1184 ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Α΄ Κομνηνὸ (1183-1185) «πρόσταξις»², στὴν ὁποία περιέχονται σαφεῖς μαρτυρίες γιὰ τὴν παρουσία βλαχικοῦ στοιχείου στὸ θέμα Μογλενῶν. Ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῆς ἔδωσαν οἱ Κομάνοι - προνοιάρχιοι τοῦ θέματος Μογλενῶν μὲ τὴ συστηματικὴ ἀθέτηση τῶν φορολογικῶν τῶν ὑποχρεώσεων ἀπέναντι στὴν Ἀθωνίτικη μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου καὶ μὲ τὶς πέρα ἀπὸ τὶς ἀρμοδιότητές τους παρεμβάσεις στὶς οἰκονομικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὴν ἴδια μονὴ καὶ σὲ παροίκους τοῦ θέματος³. Ἀναφορικὰ μὲ τὸ βλαχικὸ στοιχεῖο, διακρίνονται στὸ αὐτοκρατορικὸ αὐτὸ ἔγγραφο τῆς Μεγίστης Λαύρας δύο ὁμάδες Βλάχων : Βλάχοι «διαφέροντες»⁴ τῇ εἰρημένῃ μονῇ (τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου)⁵ καὶ Βλάχοι «ἀλλότριου»⁶ (φυσικά, γιὰ τὴ μονὴ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἐφόσον ἀντιπαραβάλλονται σὲ αὐτοὺς οἱ «διαφέροντες»)⁷. Μαζὶ μὲ τοὺς «ἀλλοτρίους» αὐτοὺς «βλάχους» ἀναφέρονται καὶ «βουλγάροι»⁸, ἐνῶ δὲν συμβαίνει νὰ μνημονεύονται καὶ Βουλγάροι «διαφέροντες» ἢ «οἰκεῖοι» τῆς μο-

1. Γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ παρόντος ἄρθρου πολὺτιμη μοῦ στάθηκε ἡ συμπαράσταση τῶν σεβαστῶν μου Καθηγητῶν κ. Νικολάου Π. Ἀνδριώτη, Καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, καὶ κ. Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος στὸ ἴδιο Πανεπιστήμιο, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐκφράζω τὶς ἀπειρες εὐχαριστίες μου. Ἐπίσης εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν κ. Στέφανο Ι. Παπαδόπουλον, Καθηγητὴν τῆς Ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος στὸ Πανεπιστήμιο τῶν Ἰωαννίνων, καὶ τὸν κ. Ἰωάννη Κ. Χασιώτην, Διδάκτορα, βοηθὸν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πού εἶχαν τὴν καλωσύνη νὰ διαβάσουν τὸ χειρόγραφό μου καὶ νὰ μοῦ κάνουν πολλές χρήσιμες ὑποδείξεις καὶ διορθώσεις.

2. Γιὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς ἐκδοσης τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ βλ. D. Anastasijevic et G. Ostrogorsky, *Les Koumanes pronofaires. Melanges H. Gregoire. «Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves»*, XI (1951), 23.

3. Βλ. τὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου στοὺς RC 47 (= Rouillard et Collo mp, *Actes de Lavra, Πρόσταξις d'Alexis I Comnène*, 47).

4. Ἦσαν δηλ. φόρου ὑποτελεῖς στὴν μονὴ τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου.

5. RC 47, στ. 22· πρβλ. καὶ στ. 30-31 : «βλάχοι τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου»· στ. 48 : «(βλάχοι) ὑπ' αὐτὴν (μονὴν ἁγίου Ἀθανασίου) ὄντες».

6. Ἔ. ἀ., στ. 12.

7. Ἔ. ἀ., στ. 22 : «Ἀ λ ἂ καὶ οἱ διαφέροντες...».

8. Ἔ. ἀ., στ. 13-14 : «ἀλλοτρίους βλάχους ἢ βουλγάρους».

νῆς¹. Ἀνάμεσα στὶς κτήσεις ποὺ εἶχε ἡ μονὴ τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου στὸ θέμα Μογλενῶν, ἀναφέρεται καὶ τὸ «χωρίον Χώστιανες»², ὅχι γιατί οἱ κάτοικοί του ἔχουν ἀνάμιξη στὰ ζητήματα ποὺ προκάλεσαν τὴν ἐκδοσὴ τοῦ ἐγγράφου, ἀλλὰ ἐντελῶς συμπτωματικά: γιατί «ἐντὸς τῶν δικαίων» τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ὑπάρχει ἓνα μοναστήρι, ὅπου ἔχει δημιουργηθῇ κάποιον πρόβλημα ἀπὸ «προσκαθημένους» σὲ αὐτὸ «δουλευταίς τινας»³. Γι' αὐτὸ δὲν γίνεταί κανένας λόγος γιὰ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες»: ἐξυπακούεται μόνο ὅτι ἦσαν «διαφέροντες» στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας, ἐφόσον τὸ χωριὸ ὑπαγόταν «ὕπ' αὐτήν»⁴.

Ἡ «πρόστασις» τοῦ Ἀνδρόνικου Α' Κομνηνοῦ δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ ἐγγράφο ποὺ περιέχει τὴν μαρτυρία τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες». Ἐκατὸ περίπου χρόνια παλαιότερα — συγκεκριμένα στὰ 1086 — ἀπὸ τὸν «Χρυσόβουλων Λόγον» τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ (1081-1118), ἀρ. 3 D⁵, παραδίδεται ὑπὸ τὸν τύπο «Χοσιάνη»⁶ τὸ ὄνομα ἐνὸς χωριοῦ ποὺ ὑπαγόταν στὸ θέμα Μογλενῶν⁷ καὶ ποὺ ὁ αὐτοκράτορας παραχωροῦσε ὡς «δωρεάν» στὸν «πρόεδρον καὶ κατεπάνω Ἀβύδου» Λέοντα Κεφαλᾶν, «εἰς ἀνταμοιβήν» τῆς νίκης του κατὰ τοῦ Βαϊμούνδου στὴν Λάρισα. Μιὰ τρίτη μαρτυρία, ποὺ περιέχεται σὲ ἐγγράφο τοῦ ἴδιου αὐτοκράτορα καὶ ποὺ ἀναφέρεται σὲ συνέχεια τῆς ἴδιας ὑπόθεσης γιὰ τὸ ἴδιο χωριό, μᾶς δίνει τὸν τύπο «Χοσιάνους»⁸, συνδέοντας ἔτσι, μὲ τρόπο ποὺ δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ ἀμφισβήτηση, τοὺς τύπους «Χοσιάνη» καὶ «Χώστιανες» (ποὺ τοὺς χωρίζουν ἑκατὸ σχεδὸν χρόνια) σὰν παραλλαγὲς ἐνὸς καὶ τοῦ ἴδιου ὀνόματος, ἐνὸς καὶ τοῦ ἴδιου χωριοῦ.

Ἀλλὰ ποιά εἶναι ἡ προέλευσις τοῦ τοπωνύμιου αὐτοῦ; Ἡ παρούσα τοῦ χ σὲ ὄλους τοὺς παραδιδόμενους τύπους ἀποδεικνύει ὅτι πρόκειται γιὰ προβλαχικὸ ὄνομα, γιατί ἡ διάλεκτος τῶν Βλάχων ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ θέμα Μογλενῶν δὲν διατηρεῖ τὸ χ στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης⁹. Ὡστόσο, τὸ τοπωνύμιο

1. Ὁ ὅρος «οἰκεῖον» περιέχεται στὸ ἐγγράφο σὲ ἀντιπαράβολή μὲ τὸν ὅρο «ἀλλότριον», στ. 12-13.

2. Ἐ. ἀ., στ. 51.

3. Ἐ. ἀ., στ. 51-63.

4. Ἐ. ἀ., στ. 51.

5. 3 D (= Fr. Dölger, *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10. Jahrhunderten. Im Auftrage und mit Unterstützung der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. München. Nr. 3, Chrysobullos Logos des Kaisers Alexis I Komnenos (1081-1118).*

6. D. 3, στ. 6, 14. Πρβλ. RC 41: «Χοσιάνη».

7. D. 3, στ. 14: «τὸ διαληφθὲν ἐν τῷ θεματί τῶν Μογλενῶν χωρίον τὴν Χοσιάνην».

8. RC 42, στ. 34: «τοῦ χωρίου Χοσιάνους τοῦ ἐν τῷ θεματί τῶν Μογλενῶν διακειμένου». Πρβλ. καὶ στ. 39, 61, 74.

9. Bl. G. W e i g a n d, *Vlach-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung. Leipzig 1892, σ. 20, καὶ πρβλ. Th. C a p i d a n, Meglenoromâni. I. Istoria și graiul*

αυτό φαίνεται ότι έχει λατινική προέλευση. Ρίζα του είναι πιθανώς το ουσιαστικό *hostia* (σφάγιο, θύμα). Ἀπὸ τὶς καταλήξεις, ἡ -άνους ποὺ ἐμφανίζεται ἄκλιτη¹ καὶ ποὺ παραφθορά της φαίνεται νὰ εἶναι ἡ κατάληξη -ανες, ποὺ ἔχει ἤδη ἀπολέσει τὸν τόνο καὶ ποὺ ἐμφανίζεται ἐπίσης ἄκλιτη², δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν λατινική -anus, ποὺ ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ξένη, ἐκφέρεται ὁμοιότροπα σὲ ὅλες τὶς πτώσεις. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ κατάληξη αὐτὴ εἶναι γνωστὴ σὰν παραγωγικὴ ἐπιθέτων ποὺ κατάγονται ἀπὸ κύρια ὀνόματα καὶ ποὺ πῆραν τὴ σημασία ἐκείνου ποὺ ἀνήκει στὸ δηλούμενο ἀπὸ τὸ κύριο ὄνομα (π.χ. *Sulla* - *Sullanus*) ἢ ἀπὸ προσηγορικά (π.χ. *Montanus*, *Urbanus*) καὶ ἄλλα, ποὺ ἐν συνεχείᾳ ἀποδεσμεύτηκαν καὶ ἔγιναν τὰ ἴδια κύρια (π.χ. *Tertulianus* κλπ.)³, θὰ μπορούσε ἴσως τὸ τοπωνύμιο «Χοστιάνους» νὰ ἐρμηνευθῇ σὰν «τόπος τοῦ θύματος» ἢ «τόπος κάποιας λατρείας μὲ κύριο χαρακτηριστικὸ τὴν προσφορά θύματος». Μιὰ τέτοια ἐτυμολογία μᾶς μεταφέρει σὲ χρόνια ρωμαιοκρατίας, κάπου στὸ τρίτο τμῆμα τῆς Μακεδονίας (*Macedonia Tertia*)⁴, ἐφ' ὃσον ἡ περιοχὴ τοῦ μετέπειτα θέματος Μογλενῶν, ἢ παλιὰ Ἀλμωπία, ἀναμφισβήτητα ὑπαγόταν ὁλόκληρὴ στὸν τομέα τῆς Πέλλας. Ἀλλὰ σὲ ποιὸ σημεῖο τοῦ τμήματος αὐτοῦ τῆς Μακεδονίας βρισκόταν τὸ χωριό, μόνον τὸ σύγχρονο τοπωνυμικὸ τῆς ἴδιας περιοχῆς μπορεῖ νὰ μᾶς πληροφορήσῃ. Πραγματικά, τὸ τοπωνύμιο *Uošan'* (καὶ *Uošin'*)⁵, ποὺ ἀνήκει στὸ βλαχόφωνο χω-

lor. București 1925, σ. 67, 138 - 139. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ παραβολὴ αὐτὴ γεννᾷ ἐρωτηματικά, γιατί, ἐνῶ ὁ Weigand γράφει γιὰ «ἐξαφάνιση ἢ καλύτερα γιὰ τροπὴ» τοῦ χ τῶν ἐλληνικῶν καὶ σλαβικῶν λέξεων σὲ u, ὅπως στὴ λέξη *vor* (<χορὸς>κουτσοβλαχ. *horu*) ἢ στὴ λέξη *surumau* (<σιρόμα>) ἱστρο/ρουμ. *siromah*), πᾶνω στὸ ἴδιο θέμα ὁ Capidan σημειώνει τὴν πτώση τοῦ χ στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης (*ranes*<*hranesc*), παραθέτει μόνον παράδειγμα φωνηεντοποίησης στὸ μέσο τῆς λέξης (*streaua*<*streha*) καὶ σημειώνει ἐπίσης τὴν πτώση τοῦ στὸ τέλος τῆς λέξης (*vla*<*vlah*), χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ καὶ περίπτωσι φωνηεντοποίησης. Οἱ ἀντιφάσεις αὐτὲς ὀφείλονται στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Weigand ἐργάσθηκε περισσότερο στὴ *L'umnitsa* (ἔ.ά., σ. XVII κ. ἐπ.), ἐνῶ ὁ Capidan στὴ Θεσσαλονίκη μὲ τοὺς μαθητὲς του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροι κατάγονταν ἀπὸ τὴν Ὅσσην, καὶ ἔτσι ὁ καθένας τοὺς ἄκουσε διαφορετικὸ ἰδίωμα. Μὲ τὸ χ στὴ διάλεκτο τῶν Βλάχων τῶν Μογλενῶν συμβαίνουν τὰ ἑξῆς : ἡ πτώση τοῦ (ὄχι φωνηεντοποίηση) στὴν ἀρχὴ τῆς λέξης εἶναι γενικὴ· ἡ φωνηεντοποίησή του στὸ μέσο τῆς λέξης εἶναι ἐπίσης γενικὴ· ἡ φωνηεντοποίησή του στὸ τέλος τῆς λέξης παρατηρεῖται μόνον στὴ *L'umnitsa*, ἐνῶ στὰ ἄλλα χωριά ἀποβάλλεται. Ἐπίσης ἡ παρατήρηση τοῦ Weigand, αὐτοῦ, σημ. 22, ὅτι διατηρεῖται τὸ χ στὸ κύριο ὄνομα *Hristo* δὲν εἶναι ὀρθή. Τὸ ὄνομα αὐτὸ στὴν βλαχικὴ εἶναι *Itsa* καὶ ὄχι *Hristo*.

1. RC 42, στ. 34 : «τοῦ χωρίου Χοστιάνους». στ. 39 : «χωρίου τῆς Χοστιάνους»· στ. 61 : «τοῦ χωρίου Χοστιάνους»· στ. 74 : «τῷ χωρίῳ Χοστιάνους».

2. RC 47, στ. 51 : «τοῦ ...χωρίου Χώστιανες».

3. Γ ι ἄ ν ν η Σ τ α μ ὀ π ο υ λ ο υ, Βόλτες Ὀνοματολογικές. Σειρὰ πρώτη, Ἀθήνα 1929, σ. 205 κ.έ.

4. *L i v i u s*, XLV 29.

5. Ἐπειδὴ στὴν ἐργασία αὐτὴ περιέχονται λέξεις καὶ κείμενα βλαχικά μὲ ἰδιάζουσα

ριό πού σήμερα ἔχει τήν ἐπίσημη ὀνομασία Ἀρχάγγελος καί πού βρίσκεται στή ΒΔ πλευρά τοῦ Πάικου¹, φαίνεται ὅτι βρίσκεται σέ ἄμεση σχέση μέ τὸ λατινογενὲς Hostianus².

Σύμφωνα μέ τοὺς φωνητικούς νόμους πού διέπουν τήν διάλεκτο τῶν Βλάχων τῶν Μογλενών, ἀπὸ τὸν παραδιδόμενο μεσαιωνικὸ τύπο «Χοστιάνη», πού φαίνεται ὅτι ἀντικατέστησε τὸν παλαιότερο «Χοστιάνους» ἐξ αἰτίας τῆς κατάληξης -άνους, πού ἦταν ἀπροσάρμοστη στή γλώσσα τοῦ ἰθαγενοῦς ἑλληνικοῦ στοιχείου, μπορεῖ νὰ προέρχεται ὁ βλαχικὸς τύπος Uošan' ὡς ἐξῆς : 1) Τὸ ἀρχικὸ χ ἀποβάλλεται (π.χ. yom<homo)³. 2) Τὸ μετὰ τὴν πτώση τοῦ χ ἀρχικὸ ο διασπᾶται σέ yο (π.χ. yου<onum, yom<homo)⁴. 3) Τὸ τελικὸ i ἐπηρεάζεται τὸ προηγούμενο n, πράγμα πού συμβαίνει συνήθως μέ τήν κατάληξη -i τοῦ πληθυντικοῦ (π.χ. an (<anus), πληθ. an'). 4) Τὸ s γίνεται š ἀπὸ ἐπίδραση τοῦ ἐπομένου i (π.χ. serpens>siarpi>šarpi), ὕστερα ἀπὸ πτώση τοῦ t (π.χ. uša<ustia). 5) Ὁ ἀναβιβασμὸς τοῦ τόνου ἀπὸ τὴν κατάληξη στή ρίζα μαρτυρεῖται ἤδη μέ τὸν τύπο «Χώστιανες», πράγμα πού σημαίνει ὅτι εἶχε συντελεσθῇ πρὶν ἀπὸ τὴν πτώση τοῦ χ. Πιθανότατα σημειώθηκε ἡ ἐξῆς

φωνητική, παραθέτω ἕνα πίνακα τῶν φθόγγων πού συναντοῦνται σέ αὐτὰ καί πού δὲν ἀποδίδονται μέ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο :

ă ἡμίφωνο οὐρανικὸ, ὅπως στή λέξη but (bat)

a ἡμίφωνο οὐρανικὸ πού βρίσκεται πλησιέστερα πρὸς τὸ a καί ἀκολουθεῖται ἀπὸ ἔνρινο e, i μακρά φωνήεντα e, i

o +a μέ δύναμη φθόγγου

e βρίσκεται μετὰ τοῦ ea τῆς Ὑσανης καί τοῦ e τῆς Λούγκουντας (Βλ. σ. 58 κ.ε.καί σημ. 3)

yο, ya, yā, ja, oī ἀνιοῦσες δίφθογγοι μέ ἡμίφωνο τὸ πρῶτο συστατικὸ στοιχεῖο

oj κατιοῦσα δίφθογος

I', I οὐρανίσκειο, ὅπως στή λέξη liaκό

š συριστικὸ δασύ, ὅπως στή λέξη chapeau, ἀλλὰ μέ μειωμένη δασύτητα

tš συγκλειστικὸ συριστικὸ, ὅπως στή λέξη chap.

1. Χρησιμοποιοῦ τὸ ὀρόνυμο μέ τὴν εὐρύτερη ἔννοιά του. Βλ. σχετικά Cvijic, Grundlinien der Geographie und Geologie von Mazedonien und Alterbien. Nebst Beobachtungen in Thrazien, Thessalien, Epirus und Nordalbanien. Petermanns Mitteilungen. Ergänz.-Heft Nr. 162, Gotha 1908, σ. 294.

2. Δὲν γνωρίζω σέ ποιά τεκμήρια στηρίζεται ὁ I. Du j č e v καί ταυτίζει τὴν Hostiana μέ τὴ Φούστανη· βλ. σχετικά G. Can k o v a - P e t k o v a, La population agraire dans les terres sous la domination byzantine aux XIe-XIIe siècles «Byzantinobulgarica», Σόφια 1962, 300 καί ὑποσημ. 6, αὐτόθι.

3. Ἀνεξήγητη μένει ἀπὸ βλαχικὴ πλευρά ἡ διατήρηση τοῦ χ στὸν παραδιδόμενο ἀπὸ τὸν A. S t r u c k τύπο Hosiani, Makedonische Fahrten. II Die Makedonischen Niederlande, Sarajevo 1908, σ. 77. Πρβλ. καί χάρτη.

4. Εἶναι περιέργο ὅτι ὁ Weigand πού πρῶτος κατέγραψε τὴν διάλεκτο τῶν Βλάχων τῶν Μογλενών, παραδίδει τὸν τύπο Ošin, ἔ.α., σ. XVI. Ἀλλὰ καί ὁ μαθητὴς του Capidan πού ἀσχολήθηκε μέ αὐτὴ διεξοδικὰ γράφει Ošani, ἔ. ἀ. passim.

ἐξέλιξη: Ἀπὸ τὸν τύπο «Χοστιάνη» προέκυψε ὁ τύπος «Χόστιανη», πιθανῶς κατ' ἀναλογία πρὸς τὰ σλαβόθετα σὲ ἄνη¹. Ἀπὸ αὐτὸν προήλθε ἔπειτα ὁ τελικὸς *Uošan'* μὲ τὸν τρόπο πού δείξαμε παραπάνω. Ὅσο γιὰ τὸν ἄλλο τύπο, *Uošīn'*, πού ἀκούεται παράλληλα, φαίνεται ὅτι προέκυψε μὲ ἀφομοίωση τοῦ προηγούμενου α πρὸς τὸ ἡμίφωνο *ɿ*, πού ἀκολουθεῖ.

Ἡ ἐξέλιξη *Χοστιάνη* *Uošan'* δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ στοιχεῖο πού ὁδηγεῖ στὴν ταύτιση τοῦ μεσαιωνικοῦ χωριοῦ τοῦ θέματος Μογλενῶν μὲ τὸ βλαχόφωνο χωριὸ τοῦ Πάικου. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα, πού, ὅπως θὰ δοῦμε, συνηγοροῦν γιὰ τὴν ταύτιση αὐτή.

Στὸν «Χρυσόβουλλον λόγον» τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, πού ἐπικυρώνει τὴν «δωρεάν» τοῦ χωριοῦ «Χοστιάνη» πρὸς τὸν Λέοντα Κεφαλᾶν, ἀναφέρονται καὶ τὰ ἐπόμενα: «(ἐξ)κουσσευθ(ήσε)τ(αι) δὲ τὸ εἰρημένον χωρίον)... (ἀπὸ) παροχ(ή)ς σιδήρου ἢ καρφοπετ(ά)λ(ων) καὶ μαζίου»². Ἡ προσφερόμενη ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα «ἐξκουσσεία» προϋποθέτει τὴν παρουσία ἐντὸς «τῶν δικαίων» τοῦ χωριοῦ μαντεμιῶν καὶ καμίνων παραγωγῆς «μαζίου» καὶ ἐργαστηρίων κατασκευῆς καρφοπετάλων. Μὲ τὴν πληροφορία αὐτὴ διασταυρώνεται μιὰ παράδοση τῶν Βλάχων τῆς Ὀσση — ἔτσι ἀποδίδεται τὸ τοπωνύμιο στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα —, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ χωριὸ «πιάστηκε» μὲ μαντέμια³. Ἐκεῖνοι πού τὸ ἐχτισαν, σταμάτησαν πρῶτα στὴ Νώτια (Νῆντι)⁴, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἄρεσε ἡ ζωὴ στὸν κάμπο καὶ ἀνέβηκαν στὸ Πάικο γιὰ νὰ δουλέψουν σὰν σιδεράδες στὴ Ρασαδίστεια, στὴν Μάλτα, στὴν Κουπάτσα· πὼς τὰ φυτάρια τους, ὅταν ἤρθαν, ἦσαν ἀκόμη ξύλινα καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχαν σιδερένιο ὄνι, ἔδεναν πολλὰ μαζὶ πέταλα ἀλόγων στὸ ἄροτρο. Ἡ παράδοση αὐτὴ ἐπαληθεύεται καὶ ἀπὸ τὴν «παλαιὰν ἐκβολάδα καὶ σκωρίαν» — γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε ἔκφραση τοῦ Στράβωνα (IX 23, 399) — πού βρίσκειται κατεσπαρμένη σὲ τοποθεσίες κοντὰ στὴν Ὀσση.

Στὴν «πρόσταξιν» τοῦ Ἀνδρόνικου Α' Κομνηνοῦ ἀναφέρεται ὅτι «ἐντὸς τῶν δικαίων τοῦ ὑπ' αὐτὴν (μονὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου) χωριοῦ Χώστιανες / εἷη μοναστήριον ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος»⁵· ὅτι «προσκάθηνται δουλευταί / τινες ἐξωθεν τοῦ τοιοῦτου μοναστηρίου»⁶ καὶ ὅτι ὑπάρχει «μύλων»

1. Βλ. γιὰ τὴν κατάληξη αὐτή, G. Städtmüller, Τὰ προβλήματα τῆς ἱστορικῆς διερευνήσεως τῆς Ἠπείρου. «Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ» 9(1934), 160.

2. D 3, στ. (26) 36.

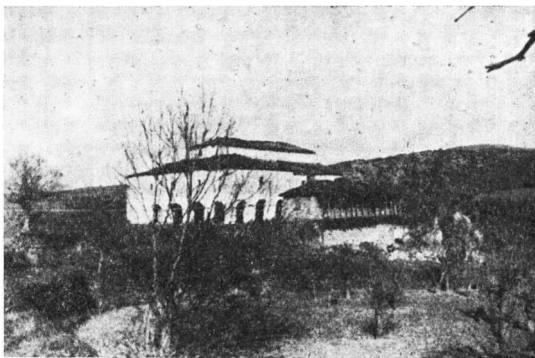
3. «Si zăcătsu cu madeamuri».

4. Νῆντι ἢ Nānti ἢ Nontī, τὸ γνωστὸ τοπωνύμιο καὶ χωριὸ πού ὁ Jirček ταυτίζει μὲ τὸ «φρούριον Ἐνώτια κεκλημένον, γειτονοῦν τοῖς Μογλένοις» (Κεδρ. Βόνν. II 462) στὴν βιβλιοκρισίᾳ του πάνω στὴ μελέτη τοῦ Weigand, Vlacho - Meglen. «Archiv für slavische Philologie» 15 (1893), 97.

5. RC 47, στ. 51-52· πρβλ. στ. 57, 58, 62.

6. Ἐ. ἀ., στ. 52-53.

«εἰς τὸ χωρίον τῆς μάνδρας»¹. Καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα μᾶς μεταφέρουν στὴν σημερινὴ Ὑσανη γιὰ τὸν παρακάτω λόγο : Στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ὑπῆρχε ἕως τὸ 1918 ἓνα μοναστήρι πού τιμῶταν στὴ μνήμη τοῦ Θάύματος τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ (6 Σεπτεμβρίου)². Ἀπὸ τὸ μοναστήρι αὐτό, στὸ

Εἰκ. 1. Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. ΝΔ πλευρά.

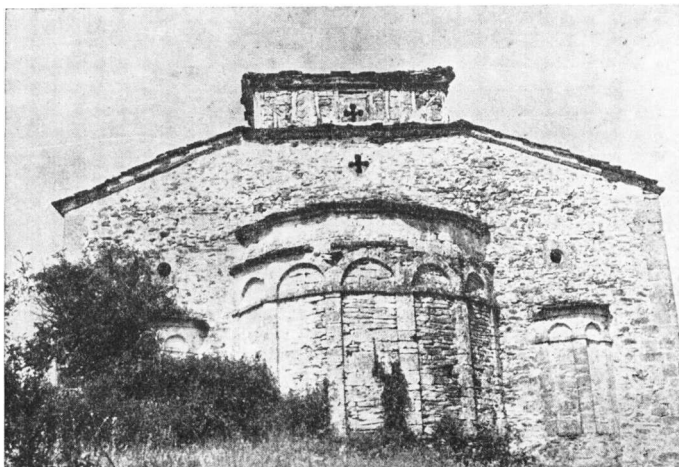

Εἰκ. 2. Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Δυτικὴ πλευρά.

1. Ἐ. ἄ., στ. 60.

2. Ὁ Th. Caridan πού ἐπισκέφθηκε τὴν Ὑσανη στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, δημοσιεύει στὴν μελέτη του, ἔ.ἄ., φωτογραφία τοῦ μοναστηριοῦ.

όποιο όφείλεται και ή σημερινή όνομασία του χωριού, ύπάρχει σήμερα μόνο ή έκκλησία που τιμάται και αυτή στο όνομα του Άρχαγγέλου Μιχαήλ¹, καθώς και έλάχιστα κτηριακά κατάλοιπα, ένα πλακόστρωτο, πιθανώς αύλης, και υπολείμματα περιφερειακού, πιθανώς, τοίχου, που δείχνει την έκταση που θά είχε το μοναστήρι σάν κτηριακό συγκρότημα². Οί κάτοικοι του χωριού λένε για το μοναστήρι ότι είχε πολλά κοπάδια και κτήματα³ και πολ-

Εικ. 3. Έκκλησία Άρχαγγέλου Μιχαήλ. Άνατολική πλευρά.

λούς δουλευτάδες, που πήγαιναν στα χωράφια, οδηγούσαν τα ζώα στη βοσκή, παρασκεύαζαν γαλακτοκομικά προϊόντα ή δούλευαν στα κουκούλια. Είχε ακόμη και ένα μύλο. Σήμερα δέν ύπάρχει ό μύλος αυτός, αλλά μαρ-

1. Βλ. εικ. 1-3. Μιά έπιγραφή στο έσωτερικό της έκκλησίας και κάτω από τη δυτική είσοδο λέγει ότι «Η Άγία Αυτή Έκκλησία Άρχαγγέλου Μιχαήλ ιστορίθη ίερατέβοντος του / Πανιεροτάτου Μητροπολίτου Μογλενών Κ. Κ. Καλλινίκου, Μοναχού Άθανασίου / Μιχαήλ Ιερέως. / Διά χειρός αδελφών Έυαγγέλου Νικολάου Άναστασίου Ζωγράφων εκ Κρουσόβου / έν έτει 1888», δηλαδή 30 χρόνια μετά την κτίση που έγινε στο «1858 ΕΤΟΣ», όπως αναγράφεται στην έξωτερική πλευρά της ίδιας είσοδου.

2. Βλ. εικ. 4.

3. Ό Caridan, έ.α., σ. 23, αναφέρει όνομαστικά τις γαίες και τα δάση που άνηκαν άλλοτε στο μοναστήρι και που περιήλθαν στην κατοχή της Όσανης: Puntea-Popal'a, Valea-di-N'ari κλπ.

τυρεῖται ἡ παρουσία του ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς τοποθεσίας, ὅπου βρισκόταν, «Moara lu Sfiti Rangel», καθὼς καὶ ἀπὸ ἓνα τραγούδι τῆς Ὑσανης, πού ἔχει καταγράψει ὁ Capidan, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ ἓνα «στεφάνωμα στὸ μύλο, σ' αὐτὸν πού ἀνήκει στὸ μοναστήρι»¹. Τὸ γεγονός ὅτι τόσο τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὴν περιφέρεια τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες», ὅσο καὶ τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στὴν περιφέρεια τοῦ

Εἰκ. 4. Τμῆμα περιφερειακοῦ πιθανῶς τοίχου τῆς μονῆς.

χωριοῦ Ὑσανη ἔχουν πολλὰ κτήματα, πολὺ προσωπικὸ καὶ ἀπὸ ἓνα μύλο, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ μὴ ἀποκλείσουμε τὸ ἐνδεχόμενο νὰ πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο μοναστήρι, πού ἔχει μετονομασθῇ. Στοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ ἔχει ἐπιζηήσει ἡ παράδοση ὅτι τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀρχαγγέλου ἔχει χτισθῇ στὴ θέση ἄλλου, παλαιότερου. Σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Capidan, τὸ παλαιότερο αὐτὸ μοναστήρι κάηκε ἀπὸ τοὺς μωαμεθανοὺς Βλάχους τῆς Νώτιας γύρω στὰ 1790². Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν νὰ ἔχουμε ἐδῶ περίπτωση μετονομασίας κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησι, εἴτε γιὰτὶ ἡ παλιά ἀφιέρωσι εἶχε λησμο-

1. T. h. Capidan, Meglenoromânii. II. Literatura populară la Meglenoromâni. București 1928, σ. 16: Lu Pepa (ἀφηγητὴς Stoju Duma, 12 χρόνων, ἀπὸ τὴν Ὑσανη), στροφή 4η, στίχος 4ος: «La moara si 'ncurună, la tsea di mănăstir».

2. Capidan I, σ. 23.

νηθῇ, εἴτε γιατί ἡ μέρα ὅπου τιμᾶται ἡ μνήμη τοῦ Θαύματος τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ στάθηκε κρίσιμη στοὺς ἀγῶνες τῶν χριστιανῶν Βλάχων τῆς Ὑσσηνης κατὰ τῶν νεόφυτων τῆς θρησκείας τοῦ Μωάμεθ τῆς Νώτιας¹, ζω-ρίς, φυσικά, νὰ ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἡ μετονομασία πολὺ παλαιότερη².

Στὴν ἴδια «πρόσταξιν», τοῦ Ἀνδρόνικου Α΄ Κομνηνοῦ περιέχεται, ὅπως εἶδαμε, ἡ πληροφορία ὅτι τὸ χωριὸ «Χώστιανες» ὑπαγόταν στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἀθωνίτη Ἀγίου Ἀθανασίου. Νομίζω ὅτι μιὰ ἀμυδρὴ ἀνάμνηση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀνιχνεύσουμε στὶς παραδόσεις τῆς Ὑσσηνης. Σύμφωνα μὲ αὐτές, ἐκεῖνοι ποὺ ἔχτισαν τὴν Ὑσσηνη, ἦσαν πολλοὶ λίγοι: ἑπτὰ ἄνθρωποι³ ἢ λίγο περισσότεροι: ἑπτὰ οἰκογένειες καὶ ἔχτισαν ἑπτὰ μικρὰ χωριά, ποὺ βρίσκονταν ἐκεῖ τριγύρω: στὰ «Ἀμπέλια», στοὺς «Θάμνους» κ.λ.π.⁴. Μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, μαζεύονταν ὅλοι στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου (Sfîti Tanas), ποὺ ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, στοὺς πρόποδες τοῦ Deal⁵, ἀντίκρυ στὸν «Κάτω Μαχαλᾶ (Dijoasă Mală)»⁶. Μιὰ φορὰ, καθὼς τοὺς εἶχε συνάξει τὸ πανηγύρι στὴν ἐκκλησία, σκέφθηκαν πὼς θὰ ἦταν καλὰ νὰ ζοῦνε μαζὶ καὶ ἔτσι ἔμειναν στὴν Ὑσσηνη, κοντὰ στὴν ἐκκλη-

1. Γιά τοὺς ἀγῶνες αὐτοὺς βλ. C a p i d a n I, σ. 21 κ.ε.

2. Ὁ Ν. Γ. Π ο ὐ λ ι ο ς, Περὶ τῆς τοπογραφικῆς σημασίας τῶν Ἑκκλησιῶν ἐν Ἑλλάδι πρὸς ἀναγνώρισιν ἀρχαίων ἱερῶν. «Λαογραφία» 4, 19, γράφει ὅτι «οὐδέποτε δυνάμεθα νὰ εἰμεθα βέβαιοι ὅτι ἡ ὀνομασία χριστιανικῆς τιнос ἐκκλησίας παρέμεινεν ἡ αὐτὴ ἀνεκαθεν. Διὰ πολλὰς αἰτίας ἡ ἀφιέρωσις τῆς ἐκκλησίας μεταβάλλεται, μάλιστα δὲ ἂν ἐρεῖται ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα ἢ βεβηλωθεῖσα ἀποδίδεται εἰς τὴν λατρείαν, ἐγκαινιζομένη μετὰ παρέλευσιν χρόνου τινός, ὅτε πλέον ἢ προηγουμένη ἀφιέρωσις ἔχει λησμονηθῇ».

3. Παραθέτω ἐδῶ μιὰ παραλλαγή τῆς παράδοσης αὐτῆς, καθὼς καὶ μετάφραση: «An vecî'u vâcort ra an şapîi lœcur cãti un yom. Şi zisîrã: A1, s - na dunqm s - na fãtsim Uoşan'. Şi şa si zãcãtsq cãtumu di şapîi yamini». Στὰ παλιὰ χρόνια ἦταν σὲ ἑπτὰ μέρη ἀπὸ ἑνὸς ἄνθρωπος. Καὶ εἶπαν: Ἄιντε νὰ μαζευτοῦμε νὰ κάνουμε τὴν Ὑσσηνη. Καὶ ἔτσι πιάστηκε τὸ χωριὸ ἀπὸ ἑπτὰ ἀνθρώπους» (ἀφηγητῆς Τρύφων Ὑσσης, τοῦ Δημητρίου καὶ τῆς Μαρίας, τὸ γένος Γ. Κετράκη. Γεννήθηκε στὴν Ὑσσηνη τὸ 1896. Κάτοικος Ὑσσηνης, γεωργός).

4. Ἄλλη παραλλαγή τῆς ἰδίας παράδοσης: «Uamini vinira di diparti şi si mpartsoara. Cãtîva tojfur sadeu an cupatsã, cãtîva an lîşnitsã, an Vin'ur, an Musal'a, an Casa lu Petca'a, lu Risaf, lu Vaşa. Lã un pãnãgîr la Sfîti Tanas si dîunara tîoşan an Uoşan' şî narcum vizura ca ra bun si ja pri una, Şi rãmasara an Uoşan'» Οἱ ἄνθρωποι ἦρθαν ἀπὸ μακριὰ καὶ χωρίστηκαν. Μερικὲς οἰκογένειες ἔμειναν στὴν Κουπάτσα, μερικὲς στὴν Ἰλέσνιτσα, στὰ Ἀμπέλια, τοῦ Μούσα, στὸ Σπίτι τοῦ Πέτκα, τοῦ Ρισάφ, τοῦ Βάσα. Σὲ ἕνα πανηγύρι τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου μαζεύτηκαν ὅλοι στὴν Ὑσσηνη καὶ ἔπειτα εἶδαν ὅτι ἦταν καλὰ νὰ εἶναι μαζὶ. Καὶ ἔμειναν στὴν Ὑσσηνη (ἀφηγητῆς Βασίλειος Πάγιας τοῦ Εὐαγγέλου καὶ τῆς Μαρίας, τὸ γένος Παπαγεωργίου. Γεννήθηκε στὴ Λ'umnitsa τὸ 1908. Ἐργάστηκε σάν ράφτης στὴν Ὑσσηνη, ὅπου καὶ νυμφεύθηκε. Πέθανε πρὸ δύο ἐτῶν. Γιά τὴν φωνητικὴ τοῦ ἀφηγητῆ αὐτοῦ βλ. σημ. σελίδας 59).

5. Βουναλάκι ποὺ ὑψώνεται ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ.

6. Βλ. εἰκ. 5.

σία¹. Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ βούλιαξε καὶ στὴ θέσῃ της ἔστησαν ἓνα ξύλινο σταυρό. Σήμερα, κάθε φορὰ πού περνοῦν ἀπὸ ἐκεῖ, κάνουν τὸν σταυρὸ τους².

Ἄν πάρουμε σὰν ἱστορικὸ δεδομένο τὴν παράδοσι τῆς καταχωσμένης ἐκκλησίας, μπορούμε μὲ πολλὴ πιθανότητα νὰ θεωρήσουμε τὴν *Dijoasā Malā* τοῦ χωριοῦ, πού βρίσκεται ἀπέναντι ἀπὸ τὴ θέσῃ τοῦ ξύλινου σταυροῦ³ σὰν τὸν προβλαχικὸ πυρήνα τῆς Ὑσανης γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: Εἶναι γε-

Εἰκ. 5. Τοποθεσία *Sfiti Tanas*, πάνω στὸ νεοχαραγμένο δρόμο. Τὴν φωτογραφία πῆρα ἀπὸ τὴν τοποθεσία *Murmintur*. Διακρίνονται οἱ στέγες τῶν σπιτιῶν τῆς *Dijoasā Malā*.

γονὸς ὅτι ἡ Ὑσανη ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ νερό. Ὁ *Capidan* ἀναφέρει ὅτι τὸ νερό πού εἶχε στίς μέρες του, τὸ εἶχαν φέρει ἀπὸ τὸ *Sopatu-Popal'ā*, μιὰ πηγὴ πού βρίσκεται στὰ μέσα τοῦ δρόμου πού φέρνει ἀπὸ τὴν Ὑσανη στὴν *Leascova* (σημ. Τρία Ὑελατα)⁴. Ἀντίθετα, ἡ *Dijoasā Malā* ἔχει νερό, γιὰ τὴ πτυχὴ

1. Τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ τους *Uošin'* οἱ χωρικοὶ σχετίζουν μὲ τὸ σλαβικὸ ἀριθμητικὸ *osem*, γιὰ τὴν λέξη ὅτι ἀπὸ ἐφτὰ χωριά ἔγινε ἓνα ὁγδοο, ἢ μὲ τὴν τουρκικὴ λέξη *hos* πού σημαίνει «καλὰ», γιὰ τὴν βρῆκαν ὅτι ἡ συνένωση τῶν 7 χωριῶν σὲ ἓνα ἦταν μιὰ καλὴ λύση γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση δυσκολιῶν στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Τὴν δευτέρη αὐτὴ ἐκδοχὴ ἄκουσε καὶ ὁ *Capidan*, ὁ ὁποῖος μάλιστα παραδίδει καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐφτὰ αὐτῶν χωριῶν.

2. Πρβλ. παράδοσι Β. Πάγια, σ. 56 σημ. 4.

3. Σήμερα στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχει χαραχθῇ δρόμος. Βλ. εἰκ. 5.

4. *Capidan* II, σ. 22.

του βουνοῦ ὅπου βρίσκεται, διαρρέεται ἀπὸ τὸ Izvor, τὸ ποταμάκι ποὺ χύνεται στὸ Rqu-Mari (Μεγάλο Ρέμα), ποὺ περνάει ἀπὸ τὸν κάμπο τῆς Νώτιας καὶ ἐνώνεται μὲ τὸν Μογλενίτσα. Πάνω ἀπὸ τὴν Dişoasă Mală καὶ μέσα στὸν χῶρο τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ βρίσκεται ἡ τοποθεσία Murmintur, ποὺ ἦταν παλιὸ νεκροταφεῖο¹. Ἐπειδὴ ὁμῶς δὲν εἶναι νοητὴ ἡ παρούσα νεκροταφείου μέσα σὲ χωριό, πρέπει ἀρχικὰ ἡ θέση Murmintur νὰ βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὴν περίμετρό του καὶ ἐπομένως τὸ χωριό ἢ, ἂν λάβουμε ὑπόψη τὶς παραδόσεις, τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐφτά χωριά καὶ φυσικὰ αὐτὸ ποὺ εἶχε τὸ προβλαχικὸ ὄνομα, δὲν θὰ ἐκτεινόταν καὶ στὴν περιοχὴ ποὺ κατέχεται σήμερα ἀπὸ τὴν Ὅσανη, ἀλλὰ θὰ περιοριζόταν στὴ πτυχὴ τοῦ βουνοῦ ποὺ ἐκτείνεται ἀνάμεσα στὸ Deal καὶ στὴν θέση Murmintur.

Θὰ ἦταν ἐξαιρετικὰ θαυμάσιο ἂν ὁ ξύλινος σταυρὸς, ποὺ εὐλαβικὰ χέρια στήριζαν ἄλλοτε στὰ κράσπεδα τοῦ Deal, εἶχε σταθῇ ἀσάλευτος μπροστὰ στὴ ροὴ τῶν αἰώνων, ἔτσι ποὺ νὰ δείχνει μὲ ἀκρίβεια τὴ θέση μιᾶς καταχωσμένης ἐκκλησίας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, δὲν θὰ ἦταν ὀρθό, ἐπειδὴ δὲν συμβαίνει αὐτό, νὰ ἀρνηθοῦμε στὴν παράδοση αὐτὴ κάθε πραγματικὸ ἔρεισμα, γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ποὺ τιμᾶται στὶς 18 Ἰανουαρίου, γιορταζόταν στὰ παλιὰ χρόνια ἰδιαίτερα στὰ χωριά τῶν Βλάχων τῶν Μογλενῶν. Ἐσφαζαν ἓνα-δύο βόδια ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, τὰ ἔβραζαν καὶ ὅλες οἱ οἰκογένειες ἔπαιρναν ἀπὸ τὸ κρέας, προσφέροντας τὸν ὀβολό τους στὴν ἐκκλησία². Ὅμως ἡ παράδοση τῆς βουλιαγμένης ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου δὲν συνδέεται μὲ τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ, ἀλλὰ μὲ ἄλλη, τῆς 1 Φεβρουαρίου, κατὰ τὴν ὁποία τιμᾶται ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος. Παραθέτω τὴν παράδοση, ὅπως τὴν ἄκουσα: Sfaca an vinea un tserp la un pri Setşca; la jungl'au ş: la dărau curban. Şi un timp zăbăvi si vină. Dintru ca zăbăvi mult, ȧmini cătsara si dună gaille, ca nu vini tserbu. Pri la mirindî, vini umarot ş: nu la lăsara si rapoasă ş: la jungl'ara. Şi tuntsea l'a blastimo tserbu ş: lant timp nu privini. Şi băsęrica tsea cazu an loc ş: rāmasi sup pimint. Şi aȧ pusara ȧmini ună crutsi disupru. Şi mo ancă fac crutsi ȧmini, con tşec pri cola³.

1. Πρὶν ἀπὸ τρία χρόνια μποροῦσε νὰ διακρίνῃ κανεὶς καθαρά τὸ περίγραμμα τῶν τάφων. Ἀλλὰ μὲ τὰ ἔργα ποὺ ἐκτελοῦνται τώρα ἐκεῖ καταστράφηκαν καὶ τὰ τελευταῖα υπολείμματα τοῦ νεκροταφείου.

2. J. B. W a c e, M. A. - M. S. T h o m p s o n, M. A., The Nomads of the Balkans. An account of Life and Customs among the Vlachs of Nothern Pindus, London (α' ἐκδ. 1914), σ. 141.

3. Παραθέτω τὴ μετάφραση: Κάθε χρόνο ἐρχόταν ἓνα ἐλάφι τὴν 1 Φεβρουαρίου. Τὸ ἔσφαζαν καὶ τὸ ἔκαμαν κουμπάνι. Καὶ μιὰ φορὰ ἄργησε νὰ ἔρθῃ. Ἐπειδὴ ἄργησε πολὺ, οἱ ἄνθρωποι ἄρχισαν νὰ στεναχωριοῦνται ποὺ δὲν ἦρθε τὸ ἐλάφι. Τὸ μεσημέρι, ἦρθε κουρασμένο καὶ δὲν τὸ ἄφησαν νὰ ξεκουραστῇ καὶ τὸ ἔσφαζαν. Καὶ τότε τοὺς βλαστή-

Ὁ Ἅγιος Τρύφων δὲν ἀναφέρεται καθόλου στὴν παράδοση, λατρεύεται ὅμως ἰδιαίτερα ἀπὸ τοὺς Βλάχους τῶν Μογλενῶν¹. Γι' αὐτό, μπορεῖ νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἔχει γίνει σύγχυση στὶς ἡμερομηνίες δύο παλινῶν τοπικῶν λατρειῶν. Ὡστόσο, ἡ παραδιδόμενη ἐπωνυμία τῆς καταχωσμένης ἐκκλησίας ἢ τοῦ τόπου, ὅπου βούλιαξε ἡ ἐκκλησία «Sfiti Tanas», δὲν μᾶς δεσμεύει γιὰ νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἡ χειμερινὴ ἡμερομηνία τῆς 18 Ἰανουαρίου εἶναι ὁπωσδήποτε ἡ λανθάνουσα ἡμερομηνία τῆς ἄλλης τοπικῆς λατρείας, ποὺ ἐξυπακούεται ἀναγκαστικά, γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: Ξέρουμε ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες» ἦσαν «διαφέροντες» στὴ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας. Γι' αὐτὸ μπορούμε νὰ υποθέσουμε ὅτι δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ ἔχτισαν μιὰ ἐκκλησία στὸ ὄνομα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτη, τοῦ νέου καὶ ξακουστοῦ Ἁγίου, ποὺ σὰν ἄλλος Μωσῆς ράβδισε τὸν τραχὺ Ἀθῶ καὶ ἐκεῖνος ὑποτάχθηκε καὶ ἔδωσε ἀγίασμα², γιὰ νὰ τιμήσουν τὸν κτίτορα τῆς μονῆς ποὺ κατεῖχε τὸ χωριὸ τους³. Ὁ συλλογισμὸς αὐτὸς ποὺ μᾶς μεταφέρει στὶς 5 Ἰουλίου, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία τιμᾶται ἡ μνήμη τοῦ Ἀθωνίτη Ἁγίου, ἐνισχύεται ἀπὸ κάποιον στοιχεῖο ποὺ περιέχεται στὴν παράδοση ποὺ παραθέσαμε παραπάνω: Σχετίζεται σὲ αὐτὴ ἡ κατάχωση τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου μὲ τὴ βίαιη θυσία τοῦ ἐλαφιοῦ, ποὺ ἔρχεται μιὰ φορὰ τὸ χρόνο καὶ προσφέρεται ἐκούσιο θῦμα. Τὸν μῦθο τοῦ ἐλαφιοῦ ὁ ἀείμνηστος Στίλπων Κυριακίδης θεωρεῖ σὰν «ἐγκατάλειμμα λατρείας προχριστιανικῆς» ποὺ «ἐσχετίσθη κατὰ τόπου πρὸς χριστιανικὰ πανηγύρεις ἢ μᾶλλον ἐχρησίμευσεν ὡς πυρὴν σχηματισμοῦ τοιούτων»⁴. Ἡ παραλλαγὴ τῆς Ὅσανης ἔχει ὅλα τὰ κοινὰ σημεία ποὺ ἐπισήμανε ὁ Κυριακίδης στὶς παραδόσεις ποὺ συγκέντρωσε: Τὴν

μισε τὸ ἐλάφι καὶ ἄλλη φορὰ δὲν ἦρθε. Καὶ ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἔπεσε ἐπὶ τόπου καὶ ἔμεινε κάτω ἀπὸ τὴ γῆ. Καὶ ἔβαλαν οἱ ἄνθρωποι ἓνα σταυρὸ ἀπὸ πάνω. Καὶ τώρα ἀκόμα κάνουν τὸ σταυρὸ (τους) οἱ ἄνθρωποι, ὅταν περνοῦν ἀπὸ κει.

Ὁ ἀφηγητὴς Β. Πάγιας, ἐπειδὴ κατάγεται ἀπὸ τὴν Λ'umnitsa καὶ ἔζησε στὴν Ὅσανη, ἔχει ἀνάμικτη φωνητική. Διατηρεῖ π.χ. τὸ ο στὴ θέση τοῦ ρ ἢ το ρ στὴ θέση τοῦ ea, λέγει ὅμως μο ἀντι (a)emǝā, cola ἀντι cǝāla. Σημειῶνω ἐδὼ παρατήρησή μου σχετικά μὲ τὸ ρ τῆς Λούμνιτσας: βρίσκεται ἀνάμεσα στὸ ea τῆς Ὅσανης καὶ στὸ ρ τῆς Λούγκουντσας καὶ ἀκούεται μόνο ἐφόσον ἀκολουθεῖ συλλαβὴ ἢ καὶ μόνο σύμφωνο, π.χ. tǝc, ἀλλὰ videā.

1. Γιὰ τὴν λατεῖα αὐτὴ θὰ γίνῃ λόγος σὲ προσεχῇ μου ἐργασία.

2. G e l z e r, Vom Heiligen Berge und aus Makedonien. Reisebilder aus den Athos-Kloster und dem Insurrektions-Gebiet, Leipzig 1904, σ. 85

3. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἡ μονὴ τῆς Μεγίστης Λαύρας ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο, τὸν ἐπωνομαζόμενο Ἀθωνίτη, στὶς ἀρχές τοῦ 962. Βλ. σχετικὰ G. Theodorides, Kurze geschichtliche Übersicht des Heiligen Berges Athos. «Balkan Studies» 1 (1960), 100.

4. Σ τ. Π. Κυριακίδου, Θυσία Ἐλάφου ἐν νεοελληνικῇ παραδόσει καὶ συναξαρίοις. «Λαογραφία» 6, 189-215.

προσέλευση του έλαφιου σέ όρισμένο πανηγύρι· τήν έκούσια προσφορά του νά θυσιασθή· τή σπουδή τών ανθρώπων νά τò θυσιάσουν, χωρίς νά τò δώσουν τόν καιρό νά αναπαυθή, πράξη πού τιμωρήθηκε μέ τήν μή επανάληψη τής προσέλευσης τού θύματος. Λείπει μόνο τò στοιχείο τής διανομής τού κρέατος, τò όποιο όμως άνευρίσκουμε στήν μέχρι πρό όλίγων έτων ζωντανή παράδοση τής σφαγής βοδιών και διανομής τού κρέατος, συνήθειας πού έχει κληρονομηθή από τò μακρυνò παρελθόν¹. Όστόσο, στήν παράδοση τής Όσανης περιέχεται ένα στοιχείο πού τήν ξεχωρίζει από τίς άλλες — τουλάχιστο αὐτές πού συγκέντρωσε ó Κυριακίδης —, ή ήμερομηνία. Ένò δηλαδή σέ εκείνες ή προσέλευση τού έλαφιου σχετίζεται μέ θερινές γιορτές², στήν παραλλαγή τής Όσανης συνάπτεται μέ χειμερινή, τή γιορτή τού Άγίου Τρύφωνος. Δέν ονομάζεται βέβαια ή ίδια ή γιορτή, δίδεται όμως ή ήμερομηνία της, ή 1 Φεβρουαρίου. Άλλά ή ήμερομηνία αὐτή δέν ταιριάζει μέ τò περιεχόμενο τής παράδοσης. Γιατί δέν είναι δυνατόν εκκλησία πού τιμάται στό όνομα τού Άγίου Άθανασίου νά πανηγυρίζει τήν 1 Φεβρουαρίου. Αντίθετα ή άλλη, τής 5 Ίουλίου, τού Άθωνίτη Άγίου Άθανασίου θά ήταν σύμφωνη μέ τò περιεχόμενο τής παράδοσης και θά έφερνε συγχρόνως τήν παραλλαγή τής Όσανης στόν κύκλο τών άλλων παραλλαγών, πού σχετίζουν τήν προσέλευση τού έλαφιου μέ θερινή ήμερομηνία. Έπομένως, αὐτή έχει πιθανότητες νά ήταν ή αρχική ήμερομηνία τής παράδοσης.

Ό Κυριακίδης συσχέτισε τόν μύθο τού έλαφιου μέ τήν λατρεία τής άγροτικής θεάς Άρτέμιδος, πού άσκούσε τήν δύναμή της «έπωφελώς ή και βλαπτικώς όταν ήτο όργισμένη επί τήν βλάστησιν και προκοπήν τών σπαρτών, έχει δέ ως ζώνον ίδιον τήν έλαφον»³. Η συσχέτιση αὐτή μάς έπιτρέπει νά σκεφθομε ότι είναι ένδεχόμενον ή λατρεία τού Άθωνίτη Άγίου νά αντικατάστησε κάποια άλλη χριστιανική λατρεία, πού άποτελοῦσε και αὐτή συνέχεια προχριστιανικής λατρείας, τής Άγροτέρας Άρτέμιδος. Και ίσως δέν είναι τυχαίο πού ή παράδοση τού έλαφιου σέ κανένα άλλο από τά χωριά τών Βλάχων τών Μογλεών δέν είναι γνωστή, παρά μόνο στήν Όσανη. Ό Άγιος Ίωάννης ό Πρόδρομος έχει θερινή γιορτή και δέν άποκλείεται τò μοναστήρι τού Άγίου Ίωάννου τού Προδρόμου τού χωριοῦ «Χώστιανες» νά πανηγύριζε στίς 24 Ίουνίου, ήμέρα κατά τήν όποία τιμάται τò Γενέσιον

1. Βλ. Wace - Thompson, έ.ά.

2. Κυριακίδου, έ.ά. σ. 198: 20 Ίουλίου, Προφήτη Ήλία (Άιβλάση)· 26 Ίουλίου, Άγία Παρασκευή (Πέτρα)· 20 Ίουνίου (Γριντάδες)· 15 Αύγουστου (Δεμάτι)· 29 Ίουλίου, Άγιος Ίωάννου (Άρτοτίνα)· 16 Ίουλίου, Άγ. Άθηνογένους (συναξάρι)· έξαίρεση άποτελεί μία, τήν δεύτερη μέρα τού Πάσχα (Μέγα Μοναστήρι), πού πέφτει άλλοτε τόν Μάρτιο και άλλοτε τόν Άπρίλιο, είναι δηλαδή έαρινή.

3. Κυριακίδου, έ.ά. 201.

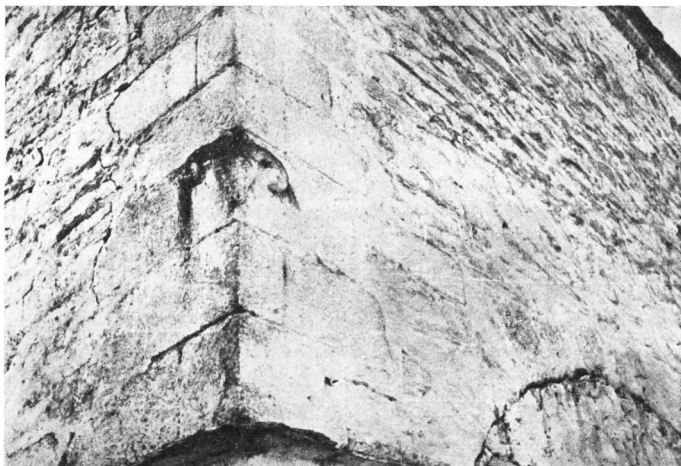
τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν νὰ ὑπῆρχε πραγματικὰ ἐκεῖ ἓνα τέμενος τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος, ἂν μάλιστα ληφθῇ ὑπόψη ὅτι ἡ Θεὰ τῆς βλάστησης ὡς σήμερα συχνὰ ἀφῆνει τὴν ὀργή της νὰ ξεσπάῃ στὸν κάμπο ποὺ ἀπλώνεται ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὴν Ὁσάνη, ἀνάμεσα ἀπὸ Τζένα καὶ Πάικο, ξεσηκώνοντας ἓνα δαιμονισμένο ἀγέρα, ποὺ ἀρπάζει στέγες, ξεριζώνει δένδρα καὶ σαρώνει τὰ σπαρτά. Οἱ Βλάχοι τοῦ κάμπου αὐτοῦ ὀνομάζουν τὸν καταστρεπτικὸν αὐτὸν ἀγέρα *uscata grindinā* (στεγνὸ χαλάξι). Στὰ παλιὰ χρόνια σκέπαζαν τὰ σπίτια τους μὲ πλάκες ἀντὶ κεραμίδια, γιὰτὶ μόνο ἔτσι μπορούσαν νὰ ἔχουν τὸ κεφάλι τους *sub uscat* (κάτω ἀπὸ στεγνὸ, κάτω ἀπὸ στέγη).

Δὲν θὰ εἶναι ἴσως ἐξαιρετικὰ τολμηρὸ νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἡ σύγχυση ποὺ διαπιστώνουμε στὴν παράδοση τοῦ ἐλαφιοῦ καὶ τῆς καταχωσμένης ἐκκλησίας στὶς ἡμερομηνίες δὲν εἶναι τυχαία, ἀλλὰ προδίδει σκόπιμη μετάθεση μιᾶς καὶ τῆς ἴδιας ἀπὸ ἄποψη χαρακτήρα λατρείας. Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ Ἅγιος Τρύφων γιορτάζεται σὰν προστάτης τῶν γεωργῶν καὶ ἡ ιδιότητά του αὐτὴ τὸν φέρνει σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὴν Ἀγροτέραν Ἀρτεμιν. Ἄν πρόκειται γι' αὐτὸ, τότε τὰ πράγματα θὰ συνέβησαν ὡς ἐξῆς: Οἱ Βλάχοι τῶν Μογλενῶν, ἀπὸ παράδοση γεωργοί, ἔφεραν μαζί τους τὴ λατρεία τοῦ Ἀγίου Τρύφωνος. Ἐκεῖνοι ποὺ ἀνέβηκαν στὸ Πάικο καὶ ἐγιναν κάτοικοι τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες», γνωρίστηκαν μὲ μιὰ τοπικὴ λατρεία, ποὺ ἦταν καὶ αὐτὴ ἀγροτικὴ, ἀλλὰ διέφερε ἀπὸ τὴ δική τους ἀπὸ ἄποψη ἐποχιακῆς. Ἀρχικὰ προσαρμόστηκαν στὴν θερινὴ ἡμερομηνία τῆς 5 Ἰουλίου (τοῦ Ἀθωνίτη Ἀγίου Ἀθανασίου) ποὺ πιθανῶς παραμέρισε τὴν παλαιότερη, τῆς 24 Ἰουνίου (τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου Προδρόμου). Ἐπειδὴ ὁμως ἡ παράδοση ἔχει δύναμη ἀκαταμάχητη, ἐπανῆλθαν ἀργότερα στὴ δική τους, τὴ χειμερινή, τῆς 1 Φεβρουαρίου. Ἔτσι, ἐνῶ ἡ ἐκκλησία τους ἐξακολούθησε νὰ τιμᾶται στὸ ὄνομα τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, τὸ ἐλάφι μετάθεσε τὴν ἡμερομηνία τῆς προσέλευσής του σὲ αὐτὴ στὴν 1 Φεβρουαρίου.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ «Ἀγίου Ἀθανασίου, τοῦ Ἀθωνίτη», ὅπως πιστεύουμε, τὸ «μοναστήρι τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ» μὲ τὸν «Μύλο τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ» καὶ ἡ ἀνάμνηση τῶν κατοίκων τῆς Ὁσάνης ὅτι τὸ χωριὸ τους «πιάσθηκε» ἀπὸ μαντέμια, ἀποτελοῦν στοιχεῖα ποὺ συμβάλλουν στὴν ἐδραίωση τῆς ἄποψης ὅτι «Χώστιανες» καὶ Ὁσαν' εἶναι ἓνα καὶ τὸ ἴδιο χωριό. Στὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἔρχεται νὰ προστεθῇ ἓνα ἀκόμη: Τὸ ἐλάφι ποὺ ἐπέζησε στίς παραδόσεις τῶν Βλάχων τῆς Ὁσάνης. Γιὰτὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μὴ σκεφθῇ ὅτι αὐτὸ εἶναι ἡ *hostia* ποὺ ἔδωσε ἀφορμὴ στὴ γένεση τοῦ τοπωνύμιου *Hostianus*.

Μετά τὴν ἀνεύρεση τοῦ χωριοῦ «Χώστιανες» μέσα στὸ θέμα Μογλενῶν, ἔχουμε νὰ προσθέσουμε τὰ ἐξῆς: Ὅλα τὰ δεδομένα πείθουν ὅτι τὸ χωριὸ «Χώστιανες» εἶναι προβλαχικὴ ἐγκατάσταση. Ἐπομένως οἱ κάτοικοι

του αρχικά ἦσαν Ἑλληνες καὶ ἀργότερα «Ἕλληνες καὶ βλάχοι διαφέροντες τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ ἐν Ἀθῶ». Ἡ παρουσία σὲ αὐτὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου, ποὺ θὰ ἐκβλαχίσθηκε, ἴσως εἶναι τὸ μοναδικὸ γεγονὸς ποὺ μπορεῖ νὰ δώσῃ ἐξήγηση στὴν ἐπιβίωση τοῦ τύπου Hosiani ποὺ παραδίδει ὁ Struck¹ γιὰ τὴν Ὁσση καὶ ποὺ μένει ἐντελῶς ἀνεξήγητη μετὰ τὴ φωνητική τῶν Βλάχων.

Εἰκ. 6. Ἐκκλησία Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. ΒΔ ἐξωτερικὴ γωνία μετὰ κεφαλὴ κριοῦ.

Ὅλα τὰ δεδομένα πείθουν ὅτι «τὸ χωρίον τῆς μάνδρας» ποὺ βρίσκεται «ἐντὸς τῶν δικαίων τοῦ χωρίου Χώστιανες» ὑπῆρξε χῶρος λατρείας χωρὶς διακοπή, τουλάχιστο ἀπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ ἐδῶ, χωρὶς, φυσικά, νὰ ἀποκλείεται καὶ παλαιότερη ἐκεῖ παρουσία της. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὸν χῶρο τοῦ μοναστηριοῦ κτηριακὰ λείψανα τεμένους προχριστιανικῆς λατρείας, πιθανῶς τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος². Ἡ hostia ποὺ προβάλλει στὴν ἐξωτερικὴ ΒΔ γωνία τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ³ καλεῖ καὶ ἐνθαρρύνει σὲ μιὰ τέτοια ἀναζήτηση.

ΜΑΡΙΑ Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

1. Βλ. σ. 51 σημ. 3.

2. Γιὰ τὴ λατρεία τῆς Ἀγροτέρας Ἀρτέμιδος στὴν Μακεδονία βλ. Δ. Κανατσόγλου, Ἡ Μακεδονικὴ Πόλις. «Μακεδονικά» 5(1961-1963), 85.

3. Βλ. εἰκ. 6.

RÉSUMÉ

Marie Papageorgiou, Le village Χώστιανες du thème de Megléna.

En s'appuyant sur des témoignages linguistiques, historiques et folkloriques l'auteur identifie la localité du thème de Megléna Χώστιανες (Rouillard et Collomp, Actes de Lavra, no 47, Πρόσταξις d'Alexis I Comnène) avec le village vlachophone de nos jours Όσανη ou Άρχάγγελος, qui se trouve sur le mont Paikon.

L'auteur présume que le nom de cette localité est apparemment d'origine latine, derivant d'un supposé «Hostianus» qui doit signifier «Lieu de Victime» ou «Lieu de Culte caracterisé par l'offrande d'une victime». Selon toute apparence, un culte païen de caractère rural peut-être, fut exercé dans ce lieu par les grecs indigènes de la Macedonia Tertia. Ce culte n'a jamais été interrompu, parce qu'il fut remplacé par un autre, chrétien, mais du même caractère rural. Les Valaques, qui s'établirent plus tard dans la localité Χώστιανες, continuèrent l'exercice de ce culte.